

УДК 631.115.8(094.5)
© 2009

І.В. Артімонова

*Білоцерківський
національний аграрний
університет*

** Науковий керівник —
доктор економічних наук
О.М. Варченко*

ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ*

Висвітлено досвід зарубіжних країн щодо формування мережі кооперативних організацій. Сільськогосподарська кооперація може розвиватися за активної підтримки держави на законодавчому рівні через важелі фінансово-кредитного та податкового регулювання. Кооперативне законодавство всіх провідних зарубіжних країн ґрунтується на засадах кооперативної демократії.

Постановка проблеми. Стабілізація аграрної галузі значною мірою залежить від проведення послідовного курсу на реформування організаційної структури сільськогосподарського виробництва. За нормалізації фінансового положення сільськогосподарських підприємств і продовольчого ринку створюються сприятливі умови для розвитку процесу міжгосподарської кооперації підприємств незалежно від форм власності і типів господарювання. Підприємства взаємодіють з ринком через розгалужену систему галузевих кооперативних об'єднань. Кооперація є об'єктивною необхідністю і реальною можливістю об'єднання фермерських господарств у кооперативні виробничі структури та системи з метою підвищення ефективності своєї діяльності. А.В. Чайнов трактував кооперацію як «широкий соціальний рух, що постійно розвивається, переходить з однієї фази в іншу, живе в різних правових і економічних умовах» [7]. Аграрна кооперація найбільшого поширення набула в економічно розвинутих країнах, насамперед у ЄС та Японії. На ринках сільськогосподарської продукції та продовольства сільськогосподарські колективи в ЄС у 1980-і роки контролювали частку в 50, в Японії — 40%. У США і країнах, що розвиваються, ця цифра становить близько 30%, Канаді — середній показник між досягнутим рівнем в ЄС і США. На ринках, через які відбувається постачання ресурсів для сільськогосподарського кооперативу дещо нижча: в ЄС — 35%, Японії — 50, США — менше 25, у країнах, що розвиваються — 10% [6].

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблемами сільськогосподарської кооперації в правовому аспекті займалися вітчизняні і зарубіжні учені, зокрема П.С. Березівський [1], А.М. Запорожець [2], В.В. Зіновчук [3], Н.І. Титова [4], М.І. Туган-Барановський [5], Е.В. Фастова [6], О.В. Чайнов [7] та ін.

Мета дослідження — обґрунтувати необхідність розвитку сільськогосподарської кооперації та визначити її особливості у провідних країнах світу в сучасних умовах господарювання.

Результати досліджень та їх обговорення.

У країнах із розвинутою ринковою економікою діяльність фермерських кооперативів як однієї з організаційно-правових форм підприємництва регламентується складною сукупністю норм господарського та спеціального кооперативного законодавства. При цьому кооперативне законодавство всіх без винятку країн ґрунтується на засадах кооперативної демократії (перша редакція в 1937 р., наступні — 1966 р. і 1995 р.), розроблені Кооперативним Альянсом (International Cooperative Alliance — ICA), підтримані Міжнародною організацією праці та схвалені Генеральною Асамблеєю ООН [4].

У Португалії та Італії існування кооперативів передбачено конституцією. Спеціальні закони або окремі нормативні акти про сільськогосподарські кооперативи діють у Франції, Португалії та Великобританії. У більшості країн функціонують загальні законодавчі норми. Так, у Німеччині зареєстрований кооператив керується у своїй діяльності законом про виробничі та споживчі кооперативи, де кооператив визначається як фірма особливого типу. У Бельгії та Швейцарії основні положення про кооперативи включені до законодавства про торгові фірми. У Австрії та Нідерландах кооперативи розглядаються як асоціації, які відрізняються від фірм та інших об'єднань і діючих на особливій правовій основі. В Іспанії та Італії мають силу законодавчі акти, які містять принципи та визначення, що використовуються до кооперативів у всіх галузях [9].

У тих країнах, де відсутнє законодавство про сільськогосподарські кооперативи, розроблено нормативний механізм. Наприклад, у Бельгії кооперативи діють на основі правових документів про торгові фірми, які укладають торгові угоди та розподіляють одержані прибутки між членами. Додаткові акти висувають ряд вимог спеціально для кооперативів.

Основним законом внутрішнього життя будь-якого кооперативу є його *статут*, який містить визначені цілі даного товариства, регулює порядок членства у ньому, встановлює розміри та

порядок виплати пайових внесків, передбачає правила ділових взаємовідносин між кооперативом і його членами та порядок формування керівних органів. Зміст статуту повинен відповідати нормам діючого законодавства. Дія статуту підкріплюється, а в окремих випадках підмінюється рядом законодавчих актів. У більшості країн умови та процедура вступу до кооперативу фіксуються лише у статутах, а у Франції, Великобританії, Швеції, Італії, Португалії та Іспанії їх визначає закон. Обов'язки членів і межі їх участі у діяльності кооперативу у багатьох країнах передбачено в статутах.

Вільний режим створення кооперативів регламентується рядом правових вимог. Так, в Іспанії перед реєстрацією кооперативу служби Міністерства праці проводять попередню перевірку повноти відображення положень закону в статуті. У Франції проект створення сільськогосподарського кооперативу повинен бути поданим у погоджувальну комісію, створену на рівні префектури або Міністерства сільського та лісового господарства, яка перевіряє відповідність статутів закону і обов'язковим умовам типових статутів. Нормами права затверджується обов'язкове оформлення кооперативів у Торговому суді і сплата реєстраційного податку. Узгоджувальна комісія може відмовити в організації кооперативу, якщо в окрузі вже діє кооператив аналогічного напрямку. У Португалії кооперативи повинні бути зареєстровані в реєстрі Міністерства торгівлі [2]. У більшості країн після організації кооперативу діють положення про розгосло.

Практично членом кооперативу може бути будь-яка особа. Однак у Великобританії, Італії, Швеції, Фінляндії, Бельгії та Португалії законодавчо визначають кваліфікацію осіб, які вступають до кооперативу. У Франції спеціальний указ містить обмежений список осіб, які можуть бути прийняті до сільськогосподарського кооперативу. Разом з тим, останні нормативні положення дозволяють обмежений прийом (не більше 20% голосів) у кооперативи осіб, не зайнятих в аграрному виробництві і беруть участь у діяльності кооперативу лише грошовим внеском [9]. У Німеччині, Австрії, Данії, Нідерландах, Швейцарії закон визнає право стати членом кооперативу за будь-якою особою незалежно від кваліфікації. Однак навіть у цих країнах статуту передбачають положення, за якими діяльність членів кооперативу повинна бути пов'язана із сільським господарством.

Управління сільськогосподарськими кооперативами здійснюється відповідно до норм права. Вищим органом управління кооперативом є загальні збори його членів або (у великих об'єднаннях) збори уповноважених. Для оперативного керівництва кооперативом загальні збори вибирають Адміністративну раду або дирекцію та контролюючі органи (Спостережну раду). У багатьох країнах (Франції, Іспанії, Швеції, Німеччині, Австрії, Фінляндії та Португалії) закон регламентує склад адміністративних органів, кількість і ста-

тус їх членів [4]. Адміністративні органи вибирають на 1—4 роки з обов'язковим звітом про свою діяльність перед загальними зборами кооперативу та контролюючими органами. До адміністрації дозволяють залучати найманих службовців і наймати оплачуваного директора для повсякденного управління кооперативом.

Фінансування сільськогосподарських кооперативів здійснюється за рахунок власних і позичкових коштів, а також державних субсидій. Джерелом власних коштів кооперативів є пайові та щорічні внески членів та відрахування від прибутку. Обов'язкова фінансова участь кожного члена кооперативу в його діяльності передбачена законодавством і закріплена в статутах більшості країн. В Австрії, Іспанії, Великобританії, Швеції, Португалії, Бельгії, Німеччині, Італії, Фінляндії неможливо бути членом кооперативу, не беручи фінансової участі в його діяльності. Разом з тим, у ряді країн (Данії, Швейцарії, Нідерландах) згідно із законом можливо утворення кооперативів і без пайового капіталу, тоді члени кооперативу звільняються від фінансової відповідальності за його формування. Номінальну мінімальну суму паю встановлюють законом [9]. Пайові внески є іменними (вписуються до реєстру), вони не можуть бути переданими у спадщину, не можна відмовлятися від них на чужу-небудь користь. Однак у Швейцарії і Франції передбачається принцип передачі спадкоємцям або працівникам господарства права членства в кооперативі, тобто обов'язкова передача пайових часток (і відповідних обов'язків) новому землевласнику. У випадку виходу з кооперативу пайові частки виплачуються за номінальною вартістю (Франція, Італія, Великобританія, Фінляндія, Швеція) за їх балансовою вартістю на момент виходу (Бельгія, Іспанія та ін.). Зазначимо, що окрім пайового капіталу сільськогосподарські кооперативи використовують й інші внутрішні джерела збільшення своїх фондів, зокрема вступні та щорічні внески. Ці внески обов'язкові, насамперед, для тих кооперативів, які не створюють пайовий капітал.

Прибуток або економію коштів, який одержують у результаті діяльності кооперативу, розподіляють у резервний та інші фонди (страховий, амортизаційний, інвестиційний, розвитку виробництва і т.д.). Ці фонди є важливими джерелами формування кооперативного капіталу і мають велике значення, оскільки ця частина коштів, на відміну від пайового капіталу, залишається у кооперативі і не підлягає поверненню у випадку виходу із нього. Частину прибутку, що залишилася після відрахування у фонди, розподіляють між членами об'єднання пропорційно їх дольовій участі. У більшості країн, особливо Франції, Іспанії, Італії та Португалії, використання прибутку визначається законодавством. У Швейцарії, Фінляндії та Бельгії закон регламентує лише розмір резервних відрахувань, інші відрахування регулюються статутами. У Нідерландах і Данії питання використання прибутку відноситься виключно

до положень статуту [9]. Джерела внутрішнього фінансування кооперативів не завжди достатні, щоб здійснити необхідні капіталовкладення або забезпечити відповідний фінансовий стан. У цьому випадку для кооперативів існують такі канали зовнішнього фінансування: позики спеціальних кредитних організацій для сільського господарства і кооперативів; позики банків; субсидії та позики, одержані від держави і на міждержавному рівні.

Установлено, що провідні країни світу проводять державну політику щодо стимулювання розвитку кооперативів. Так, кооперативи фермерів одержують податкові пільги, субсидії, монопольне право на імпорт деяких продовольчих товарів. Для стимулювання виробництва певних видів продукції держава може призупинити виплату кооперативами податків, надати додаткові субсидії до закупівельних цін. Державні субсидії виділяються на фінансування будівництва кооперативних сховищ, підприємств з переробки фермерської продукції та ін. На ці цілі передбачаються не лише державні субсидії, а й кошти з інтервенційних фондів країн ЄС.

Треба зазначити, що важливим елементом державного регулювання кооперативного руху є система оподаткування. Кооперативи та їх члени сплачують інтегрований податок, який складається з податку з обороту, податків на пали-

во, найману робочу силу, а також ліцензійних відрахувань. Звільнюються від сплати податків на певний період кооперативи екологічно чистих технологій, а також ті, що використовують альтернативні джерела енергії. Для кооперативів, які освоюють виробництво пріоритетної продукції або послуг, податкові ставки знижуються на визначений період.

Нині у більшості країн різко зменшено число податків, які сплачують кооперативи. Для стимулювання інвестиційної діяльності в об'єднаннях їх членам дозволяється сплачувати податок лише з частини чистого доходу кооперативу за умови, що інша частина буде використовуватися інвестиційними фондами кооперативу.

Установлено, що у законодавстві зарубіжних країн в основному немає визначення цілей і завдань кооперативів різної спеціалізації, за винятком кредитних. Однак у нормативних положеннях Франції характеризуються окремо виробничі і торгові кооперативи, кооперативи постачальницькі та з надання послуг. У Португалії законодавчо визначені чотири категорії сільськогосподарських кооперативів: виробничі, з переробки продукції та надання послуг, а також змішані. Нормативні акти Італії групують кооперативи у три блоки: з управління сільським господарством, лісові та тваринницькі; з транспортування, переробки і продажу; по наданню послуг.

Висновки

Сільськогосподарські кооперативи відіграють важливу роль у формуванні аграрної політики провідних країн, суворо додержують інтереси сільськогосподарських товаровиробників. Успішний розвиток кооперативних форм господарювання зумовлено самою природою кооперації — добровільної, демократичної, господарської, самофінансованої, виробничо-економіч-

ної систем. Державні органи не втручаються в економічну діяльність кооперативів, проводять політику підтримки кооперативного руху на законодавчому рівні через важелі фінансово-кредитного та податкового регулювання. Стимулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів здійснюється за найбільш актуальними і пріоритетними напрямками розвитку АПК.

Бібліографія

1. Березівський П.С., Михалюк Н.І. Організація виробництва в аграрних формуваннях. Навчальний посібник/За ред. П.С. Березівського. — К.: Центр навч. літ-ри, 2005. — 560 с.
2. Запорожець А.М. Аграрне право зарубіжних країн. — Харків: Фірма «Кон-ум», 2005. — 230 с.
3. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. — К.: Логос, 1996. — 224 с.
4. Титова Н.І. Права членів сільськогосподарських кооперативів: тенденції та проблеми законодавчого забезпечення//Право України. — 2000. — № 2. — С. 25—27.
5. Туган-Барановський М.И. Социальные основы кооперации. — М., 1998. — С. 44.
6. Фастова Е.В. и др. Сельскохозяйственные потребительские заготовительные и снабженческо-сбытовые кооперативы: бухгалтерский учет: Учебное пособие. — М.: Изд.-торг. корпорация «Дашков и К», 2007. — 112 с.
7. Чайнов А.В. Избранные произведения. — М.: Моск. рабочий, 1989. — С. 273.
8. Bingen J., Serrano A., Howard J. (2003): Linking farmers to markets: different approaches to human capital development. Food Policy, 28: Pp. 405—419.
9. Totth G. (2007): Tasks of collective agricultural marketing and its organizational forms in agriculture — conference presentation: The collective agricultural marketing in the EU countries and Hungary. Budapest 21 st of September, 2007.